

Türkiye Su Ürünleri Dış Ticaret Eğilimleri

Serpil Yılmaz, Mustafa Tunca Olguner*, İbrahim Yılmaz

Akdeniz Üniversitesi, Su Ürünleri Fakültesi, Su Ürünleri Temel Bil.Böl., Balıkçılık Temel Bilimleri, 07058 Antalya, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

Geliş 25 Ekim 2018
Kabul 20 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Balıkçılık
Yetiştiricilik
İthalat
İhracat
Türkiye

*Sorumlu Yazar:

E-mail: olguner@akdeniz.edu.tr

ÖZ

Türkiye'nin toplam su ürünleri üretimi son yıllarda az da olsa giderek azalmaktadır. Bu azalış avcılıktan kaynaklanmaktadır. Avcılığın tersine yetiştiricilik üretimi ise giderek hızla artmaktadır. Toplam su ürünleri üretiminin yaklaşık 1/5'i ihracata konu olurken, su ürünleri dış ticaret hacmi, miktar ve değer olarak giderek hızla artmaktadır. Tarımdaki gelişimin aksine, su ürünleri dış ticaret dengesi, ihracattaki hızlı artışa paralel olarak giderek artan bir şekilde fazla vermektedir. Bu miktar 2016 yılında yaklaşık 610 milyon \$'a ulaşmıştır. Su ürünleri ihracatının kaynağını büyük ölçüde yetiştiricilik oluşturmaktadır. İhracat değeri içerisinde levrek (%24), çipura (%21) ve alabalık (%13) başta gelen türlerdir. İhracat pazarları arasında, %65'lik payı ile AB ülkeleri başta gelirken, AB'ni %6,6 ile Japonya, %5,9 ile Rusya, %3,9 ile Lübnan, %3,5 ile ABD izlemektedir. Türkiye'nin su ürünleri dış pazarlamasındaki en büyük sorunu; uluslararası normlara uygun satış ve işlemedeki eksikliklerdir. Nitekim ihracatın yaklaşık %55'ini taze ya da soğutulmuş balıklar oluştururken, %25'ini balık filetoları ve %9'unu dondurulmuş şeklindeki işlenmiş balıkların oluşturduğu gözlenmektedir. Öte yandan, özellikle son yıllarda yetiştiricilikte yem fiyatlarından dolayı yaşanan olumsuzluklar avcılık stoklarını, dolayısıyla dış ticareti de etkilemektedir. Nitekim toplam üretim içinde %49'luk paya sahip olan hamsilerin yaklaşık yarısı, çaça balıklarının ise neredeyse tamamı balık unu ve yağı için kullanıldığından herbivor ve omnivor türlerin yetiştiriciliği gündeme gelmektedir. Bu çalışmada daha çok istatistiksel kaynaklardan sağlanan ikincil veriler ve bu konuda yapılmış çalışma sonuçlarından yararlanılmıştır. Bu çerçevede su ürünleri üretim ve dış ticaretindeki gelişmeler değerlendirilerek, su ürünleri dış ticaretinde karşılaşılan sorunlar ile bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin tartışılması amaçlanmıştır.

Turkish Journal of Agriculture - Food Science and Technology, 6(12): 1868-1874, 2018

Turkey's Foreign Trade Trends of Sea Food

ARTICLE INFO

Research Article

Received 25 October 2018
Accepted 20 November 2018

Keywords:

Fisheries
Aquaculture
Export
Import
Turkey

*Corresponding Author:

E-mail: olguner@akdeniz.edu.tr

ABSTRACT

The total seafood production of is in a slight decreasing trend. The main factor causing this trend is fisheries. In contrast, aquaculture production is in a rapid increase trend. With 1/5 of the total production are exported, volume, quantity and value of the seafood product export is rapidly increasing. Contrary to the development in agriculture, in parallel with the rapid increase in exports, an increase surplus in trade balance of seafood available. The total amount of the surplus reached 610 million \$ in 2016. Aquaculture production is the main source of the seafood exports. Sea bass (%24), sea bream (%21) and trout (%13) are the main species of seafood export. EU countries is the leading export market with a share of 65%, and followed by Japan (6.6%), Russia (5.9%), Lebanon (3.9%) and USA (3.5%). The main challenges of Turkey in external markets is the deficiencies in sales and operation in accordance with international norms. Thus, about 55% of the exports were fresh or chilled fish products, while fish fillets (25%) and processed frozen fish (9%) had smaller shares. In addition, especially the negative influence of increasing feed prices in recent years had adverse impacts on fisheries stocks and therefore the foreign trade. As of 2015, about half of the anchovy with a 49% share in total production and almost all of the sprat fishes were used for fish flour and oil, thus the breeding of herbivore and omnivore species has been on the agenda. Present study has been prepared in accordance to the statistical evaluations of secondary data obtained from literature sources and results of the studies focused on the topic. Within this context, aim of the study was to evaluate the developments in seafood production and foreign trade, discuss both on the challenges encountered in foreign trade and on the solutions to these problems.

Giriş

Türkiye'nin 24,6 milyon hektar büyüklüğüne sahip dört tane denizi, 906 bin hektar genişliğinde 200 adet doğal gölü, 499 bin hektar alana sahip 318 baraj gölü, yaklaşık 35 bin hektar alan göleti ve 177.714 km uzunluğa sahip 33 akarsuyu mevcuttur (BSGM, 2016). Toplamda 26 milyon hektar su ürünleri üretim kaynağı olmasına rağmen, halen su ürünleri sektörü ülke ekonomisindeki yerini yeterince dolduramamıştır. Oysa su ürünleri sektörü beslenmeden başka, oluşturduğu istihdam, sanayiye olan hammadde katkısı ve dış ticaret hacmi ile ekonomiye önemli katkıları olan bir sektördür.

Türkiye su ürünleri üretiminde Dünya'da 33. sırada, yetiştiricilikte 22. sırada yer almaktadır (FAO, 2017). Denizlerimizde yaklaşık 500, iç sularda ise 370 balık türü mevcuttur. Bunlardan yaklaşık 100 adet türün ticari olarak avcılığı yapılmaktadır (BSGM, 2016). Avcılıkta ilk sıralarda yer alan hamsi, istavrit, kefal, sardalye gibi pelajik türleri, dip balıklarından kalkan, mezgit, barbunya, tekir, berlam, iskorpit gibi balıklar izlemektedir. Ayrıca, kum midyesi, kara midye, karides, istiridye, ahtapot, mürekkep balığı da Türkiye için önemli gelir kaynaklarıdır (Anonim, 2017).

Su ürünleri yetiştiriciliği; tüm Dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de teknolojik ilerlemeler sayesinde son yıllarda büyük artış göstermiştir (Bostock, 2011). Nitekim Ülkemizde yetiştirilen türler pazar koşulları ve pazar beklentilerine göre çeşitlenmekte ise de iç sularda alabalık üretimi, denizlerde ise çipura ve levrek üretiminde önemli artışlar mevcuttur. Ayrıca, karides, midye gibi türlerinde yetiştiriciliği yapılmaktadır. Türkiye ilk olarak 2002 yılında başlayan orkinos balığı besiciliği ve ihracatı ile de önemli oranda döviz girdisi sağlamaktadır. Ülkemiz Su ürünleri dış ticaretinde ilk sıralarda AB ülkeleri gelmektedir. Ülkemiz su ürünleri yetiştiriciliğinde AB ülkeleri arasında 2. Sırada olup, Avrupa yetiştiricilik pazarında %25'lik bir paya sahiptir (Anonim, 2016a).

Her ne kadar işlemedeki sorunlar nedeniyle su ürünleri ihracatının büyük bir bölümünü taze-soğutulmuş balıklar oluşturmakta ise de, son yıllarda konserve balık ihracatında da artışlar gözlenmektedir. Türkiye su ürünleri işleme ve değerlendirme sanayii özellikle dış ticarete katma değer yaratmak için su ürünlerini işlenmiş olarak pazara sunma yolundadır. Son yıllarda ton balığı işlemesine yönelik konserve ve iç sulardaki ürünlerden başta alabalığın, füm ve fileto olarak değerlendirilmesine yönelik tesislerin sayısı hızla artmaktadır.

Diğer taraftan özellikle dondurulmuş ve yarı işlenmiş ürünlerin de ithalat içindeki payı giderek artmaktadır. Söz konusu ithalat genellikle, Norveç, İzlanda bazı Afrika Ülkeleri ile Çin, Hindistan, Seyşeller, İspanya, Vietnam ve Antiller ile yapılmaktadır. İthalatın önemli bir kısmını kalamar, sübye, istakoz, karides gibi kabuklular ile canlı yem için kullanılan balıklar oluşturmaktadır (Anonim, 2016b).

Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada Türkiye'nin su ürünleri dış ticaretinde karşılaşılan sorunlar irdelenip, son eğilimler tartışılmıştır. Çalışma, ilgili kurumların kayıtları ile literatür çalışması ve mevzuat taramalarına dayandırılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

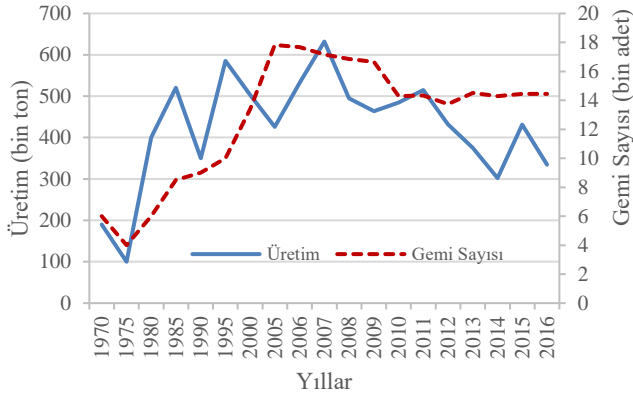
Üretim sürdürülebilirliği ve artırılması pazarlamadaki başarıya bağlıdır. Ancak, Türkiye'deki su ürünleri üreticilerinin küçük ölçekli işletmeler olması pazarlamada da birçok sorunu beraberinde getirmektedir (Gümüş ve Yılmaz, 2011). Birçok üretici ürünlerini piyasaya sunmak için aracı kullanmaktadır (Engle ve Quagraine, 2006). Ülkemizde de aracı kullanmak, kaynakları olmayan yetiştiricilerin ve avcılarının kullandıkları en yaygın yoldur.

Türkiye'de, pazarlama sistemindeki araçlar nedeniyle oluşan uzun pazarlama kanalları, yetersiz hizmetlerle birlikte, yüksek pazarlama marjlarını beraberinde getirmektedir. Depolama, ambalajlama, nakliye gibi pazarlama fonksiyonlarındaki eksiklikler, standardizasyon ve kalite yönetim sistemlerini de etkilemektedir. Bu nedenle üreticiler çeşitli şekillerde desteklenmektedir. Nitekim Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca 2013 yılından 2015 yılına kadar yetiştiricilere toplamda 1.039.771.643₺ ödeme yapılmasına rağmen halen söz konusu sorunlara tam anlamıyla çözüm getirilememiştir (Anonim, 2016a). Ülkemizde Şekil 1'den de izlenebileceği gibi gemi sayısı üretimden daha fazla artmıştır. 2002 yılından itibaren balıkçı gemilerine yeni ruhsat verilmemesine rağmen halen denizlerimizde bulunan 12 metrenin altındaki gemi sayısı 14.162 iken toplam filonun %90,4'ünü oluşturmaktadır (BSGM, 2016). Yine Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından 2015 yılı itibarıyla "Balıkçı Gemisini Avcılıktan Çıkarılacak Yapılacak Destekleme Tebliği" kapsamında filodan çıkarılan 10 metre ve daha fazla boy uzunluğuna sahip olan 191 adet balıkçı gemisi için 22.515.942₺ destekleme ödemesi yapılmıştır. (Yılmaz ve ark., 2017).

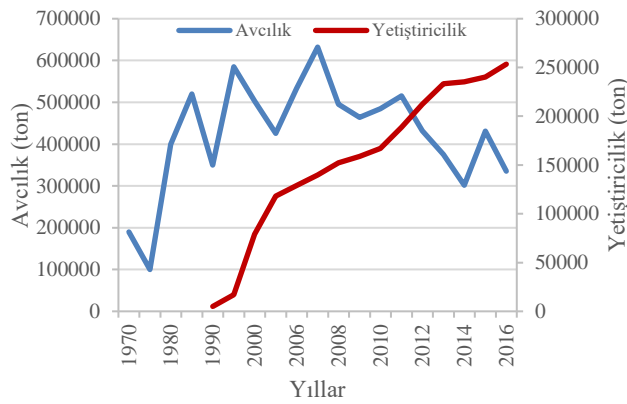
Ülkemizde üretimin %51,4'ünü deniz balıkları, %7,7'sini diğer deniz ürünleri, %5,1'ini iç su ürünleri ve %35,8'ini yetiştiricilik ürünleri oluşturmaktadır (TÜİK, 2017). 2015 yılı itibarıyla su ürünleri üretimi incelendiğinde 682 bin ton olan toplam üretimin yaklaşık 432 bin tonu avcılık yoluyla 240 bin tonunun ise yetiştiricilik yoluyla elde edildiği gözlenmektedir. Deniz ürünleri avcılığı önceki yıla göre %49,5 artarken, iç su ürünleri avcılığı %5,4 azalma göstermiştir (Çizelge 1).

Türkiye'de halen su ürünlerinin toplam üretim değerinin yaklaşık %43'ü kültür ortamında yetiştiricilikten karşılanmakta iken, avcılık üretimi giderek azalmaktadır (Şekil 2). Değer bakımından karşılaştırıldığında ise avcılıkla elde edilen su ürünlerinin değeri 2015 yılı itibarıyla 1,2 milyar TL iken, yetiştiricilikten elde edilen su ürünlerinin değerinin 2,5 milyar ₺'dir (TÜİK, 2017). FAO verilerine göre tüm Dünyada 2019-2020 yıllarında yetiştiricilikten elde edilen ürün miktarının avcılık değerlerini geçeceği tahmin edilmektedir.

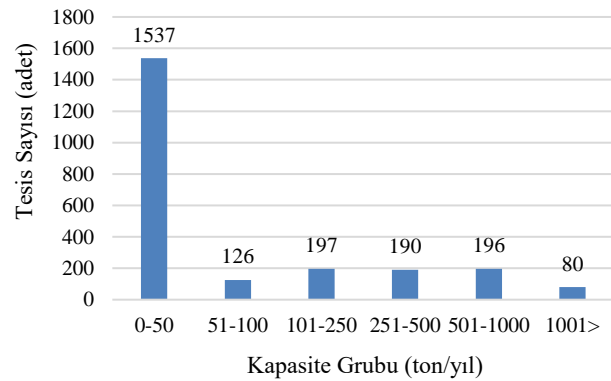
Ülkemizde 2015 yılı itibarıyla 2326 adet işletmenin 480.329 ton/ yıl kapasitesi var iken (Şekil 3) 2016 yılı verilerine göre mevcut su ürünleri tesisleri kapasitesi 485.227 ton/yıl olup, söz konusu kapasitenin ancak 253.395 tonu kullanılabilmiştir (Şekil 2). Yapılan çalışmalara göre %50'lik atıl kapasitenin de kullanıldığı hesaplandığında yaklaşık 4.580.199,297 TL ilave bir katma değer olacak, hatta ek olarak yapılacak yeni su ürünleri işletmeleri ile bu katma değeri daha da yukarı çekmek mümkün olacaktır.

Şekil 1 Türkiye gemi sayısı ve deniz avcılığı (BSGM, 2016)
Figure 1 Turkey's vessel number and marine fisheries production (BSGM, 2016).

Şekil 2 Yıllara göre su ürünleri avcılığı ve yetiştiriciliği (BSGM, 2016)
Figure 2 Capture fisheries and aquaculture production in years (BSGM, 2016).

Tesis Tipi	Tesis Sayısı
İç su	1.901
Deniz	425
Toplam	2.326

Şekil 3 Tesis sayıları ve kapasite üretim miktarları (BSGM, 2016)

Figure 3 Number of facilities and capacity production (BSGM, 2016).

Denizlerimizde halen çipura, levrek başta olmak üzere orkinos, sarıkuyruk, sarıağız, mercan türleri, çift kabuklu yumuşakçalar ve fangri, iç sularda ise alabalık başta olmak üzere; yayın, kalkan, mersin balığı, kurbağa, tıbbi sülük ve su yosunu gibi türlerin yetiştiriciliği yapılmaktadır. Kapalı devre yetiştiricilik yöntemleri teşvik edilerek, çevrenin korunması, su tasarrufu ve birim alandan daha fazla üretim sağlanması için yeni üretim tekniklerinin uygulanmasına çalışılmaktadır. Bu amaçla 2015 yılı itibariyle Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından 68 ilde su ürünleri yetiştiriciliği yapmakta olan 985 üreticiye ait 1088 adet işletme için 98.139.569,56 TL ödeme yapılmıştır (BSGM, 2016).

Türkiye'nin su ürünleri dış ticaret maliyetleri oldukça yüksektir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde işletmelerin küçük ölçekli olması dış ticaret maliyetlerini artırmaktadır (Gümüş ve Yılmaz, 2015). Şekil 3'den de görülebileceği gibi ülkemiz su ürünleri yetiştiricilik tesislerinin büyük bir çoğunluğu (yaklaşık %66'sı) küçük ölçekli işletmelerdir. Oysa işletmeler dış ticarete girme kararını sabit ve değişken sermayelerine göre vermek zorundadırlar. Dış ticarete ise daha çok değişken sermaye etkili olup, maliyetlerde önemli rolü bulunmaktadır.

Dış ticaret maliyetlerini etkileyen sorunlardan bir diğeri ihracat pazarına ait bilgi eksiklikleridir. Potansiyel pazarların ve alıcıların belirlenmesi, piyasada toptan ve perakende alım-satım fiyatları, ürünlerdeki nitelik istekleri, tüketici tercih ve talepleri, ürünün güvenilirlik koşulları, yapılması istenen düzenlemeler, dış ticaret için maliyeti etkileyen çok önemli bilgilerdir (TİM, 2016). Sermayesi yetersiz işletmelerin pazar bilgilerine ulaşabilmesi oldukça güçtür. Bu durumda kamu ve özel kesimleri içerisine alan kurumsal bir yapının oluşturulması ve güncel bilgilerin söz konusu işletmelere de iletilmesi gerekmektedir.

Dünyada su ürünleri dış ticaret hacmi en fazla olan ülkeler incelendiğinde; en büyük su ürünleri üreticisi olan Çin'in, su ürünleri ihracatında da lider konumda olduğu gözlenmektedir. Diğer taraftan önemli üreticiler arasında yer almayan Avrupa Ülkeleri ve Kanada'nın da ilk 10 ihracatçı ülke arasında yer alması dikkat çekicidir. Bu ülkelerin büyük çoğunluğu aynı zamanda en çok ithalat yapan ülkeler arasında yer almakta iken ihracat rakamlarının önemli bir bölümünü işlenmiş ve katma değeri artırılmış ürünler oluşturmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere sektörde üretici olmanın yanı sıra, işleme ve ürün çeşitlendirme de ülkelere çok önemli ticari avantajlar sağlamaktadır (FAO, 2017).

Türkiye'nin su ürünleri ihracatının işlenmişlik düzeyi incelendiğinde ise katma değeri düşük işlenmemiş ve az işlenmiş ürünlerin ihraç edildiği, daha çok işlenmiş ürünlerin ithal edildiği gözlenmektedir. Ülkemiz ihracatında çok işlenmiş ürünlerin en yüksek paya eriştiği sektörel bitkisel ürünler, en yüksek işlenmemiş ürünlerin su ürünlerinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Tarıma dayalı ihracat değeri içerisinde balıkçılıkta işlenmemiş ürünlerin oranı %51 iken, az işlenmiş ürünlerin oranı yaklaşık %43, işlenmiş ürünlerin oranı %7'lerdedir. Tarıma dayalı ithalat değeri içerisinde ise işlenmemiş su ürünleri ithalat oranı yaklaşık %34 iken, az işlenmiş su ürünleri oranı %64, işlenmiş ürünlerin oranı %2'dir. Tarım dış ticaretinde işlenmemiş su ürünleri içerisinde daha çok midye, az işlenmiş su ürünleri içerisinde çeşitli balıklar, işlenmiş su ürünleri içerisinde ise konserve yer almaktadır (TİM, 2016).

Çizelge 1 Türkiye su ürünleri üretim miktarı (bin ton)*

Table 1 Turkey's Fisheries Production (thousand tons)

Su Ürünleri Üretimi	2011	2012	2013	2014	2015
Avcılıktan elde edilen su ürünleri	514,7	432,4	374,1	302,2	431,9
Deniz balıkları ve diğer deniz ürünleri	477,6	396,3	339,0	266,1	397,7
Deniz balıkları	432,2	315,6	295,1	231,0	345,7
Diğer deniz ürünleri	45,4	80,7	43,8	35,0	51,9
İç su ürünleri	37,1	36,1	35,1	36,1	34,2
Yetiştiricilik	188,8	212,4	233,3	235,1	240,3
TOPLAM	703,5	644,8	607,5	537,3	672,2

*TÜİK, 2017

Çizelge 2 Türkiye'nin 2015 yılı su ürünleri ihracatının ürün grupları bazında dağılımı*

Table 2 Turkey's export of seafood by products in 2015.

Tür	Miktar (1000 \$)	Oran(%)
Balıklar (taze/soğutulmuş)	359.355	55,4
Balık filetoları ve diğer balıkçıkları(taze, soğutulmuş/dondurulmuş)	161.875	25,0
Balıklar (dondurulmuş)	60.171	9,1
Balıklar (kurutulmuş, tuzlanmış, salamura edilmiş / tütsülenmiş)	38.904	6,0
Yumuşakçalar (canlı, taze, soğutulmuş, dondurulmuş, kurutulmuş, tuzlanmış / benzer işlem görmüş)	16.659	2,5
Kabuklu hayvanlar (canlı, taze, soğutulmuş, dondurulmuş, kurutulmuş, tuzlanmış / benzer işlem görmüş)	6.475	0,9
Canlı balıklar	4.086	0,6
Suda yaşayan omurgasız hayvanlar(kabuklu hayvanlar ve yumuşakçalar hariç canlı, taze, soğutulmuş, dondurulmuş, kurutulmuş, tuzlanmış vs.)	4.061	0,5

*Anonim, 2016b

Çizelge 3 Dünya Su Ürünleri Tüketim şekillerinin Dağılımı (%)*

Table 3 Distribution of world's fisheries consumption (%)

Tüketim Şekilleri	Gelişmiş Ülkeler	Gelişmekte Olan Ülkeler	Dünya
Toplam Gıda	82,0	80,7	86,4
Taze Balık	3,3	47,3	40,5
Dondurulmuş	44,2	16,0	23,0
Fırınlanmış	11,8	7,9	8,9
Konserve	22,6	9,5	14,0
Gıda Dışı Kullanım	18,0	19,3	13,6
Hammadde	16,0	13,7	10,2
Çeşitli Amaçlarla	2,0	5,6	3,4

*FAO, 2014

Çizelge 4 Su ürünleri dış Ticareti (milyon \$)*

Table 4 Foreign Trade of seafood (million \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge İhracat- ithalat	İhracat Değişim %	İthalat Değişim %	İhracatın İthalatı karşılama oranı
2000	46,4	36,6	9,8	-	-	+126,7
2001	54,5	11,2	43,3	+17,4	-69,3	+486,6
2002	96,7	18,7	78,0	+77,4	+66,9	+517,1
2003	124,8	32,6	92,2	+29,1	+74,3	+382,8
2004	180,5	54,2	126,3	+44,6	+66,2	+333,0
2005	206,0	68,5	137,5	+14,1	+26,3	+300,7
2006	233,4	83,4	150,0	+13,3	+21,7	+279,8
2007	273,1	96,6	176,5	+17,0	+15,8	+282,7
2008	383,3	119,7	263,6	+40,3	+23,9	+320,2
2009	318,1	105,8	212,3	-17,0	-11,6	+300,6
2010	312,9	133,8	179,1	-1,63	+26,5	+233,8
2011	395,3	173,8	221,5	+26,3	+29,8	+227,4
2012	413,9	176,4	237,5	+4,7	+1,5	+234,6
2013	568,2	188,1	380,1	+37,3	+6,6	+302,1
2014	675,8	198,2	477,6	+18,9	+5,4	+340,9
2015	692,2	250,9	441,3	+2,4	+26,6	+275,8
2016	790,3	180,7	609,6	+14,2	-27,9	+437,3

*TÜİK, 2017

Türkiye’de 2014 yılı itibariyle avcılık ve yetiştiricilikten elde edilen su ürünlerinin büyük bir kısmı (%76,8’i) insan gıdası olarak tüketilmektedir. Geri kalanın tamamına yakını ise balık unu, balık yağı olarak kullanılmakta, çok az bir kısmı da ilaç sanayiinde kullanılmaktadır (TÜİK, 2017). Dünyada ise 2014’de üretimin yaklaşık %86,4’ü insan gıdası olarak tüketilmekte iken 2017 yılı itibari ile %87,9’u insan gıdası olarak, %8,9’u balık unu, %3,2’si ise diğer amaçlarla kullanılmaktadır (FAO, 2017).

Türkiye’nin su ürünleri ihracatının ürün grupları bazında dağılımı incelendiğinde ülkemiz balık tüketiminin ağırlıklı olarak taze ya da soğutulmuş şekilde olduğu gözlenmektedir. Çizelge 2 ‘den de izlenebileceği gibi, ihracatın yaklaşık %55’ini taze ya da soğutulmuş balıklar, %25’ini balık filetoları ve %9’unu dondurulmuş balıklar oluşturmaktadır (Çizelge 2).

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü kayıtlarına göre (FAO, 2014), su ürünleri Gelişmiş Ülkelerde daha çok hemen tüketime elverişli şekilde; fileto, işlenmiş, dondurulmuş veya marine edilmiş, soslanmış ve sebze garnitürlü halde tüketilmektedir (Çizelge 3). Ülkemizde de yakın bir zamanda bu yönde üretimin yaygın hale geleceği ve buna bağlı olarak balık işleme tesislerinin de çoğalacağı beklenmektedir.

Bilindiği üzere gelir düzeyi arttıkça insanların gıda güvenilirliği ve kaliteye olan hassasiyetleri artmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte gıda üretiminde standartlarla ilgili ilk kapsamlı atılım 1994 yılında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), sağlık ve bitki sağlığı önlemlerinin kabulü ile başlar. Ancak, beklenen gelişmelerin yavaş yürümesi sonucu dış ticarete özel uluslararası standartlar kullanılmaya başlamıştır (TİM, 2016). Bu durumda ülkeler açısından çözüm gıda güvenilirlik sistemlerini geliştirmek olmuştur (Jaffe ve Henson, 2005).

Uluslararası standartlara uyum gıda güvenilirliğini sağlamada da önemli işlemlere sahip olduğundan, standartların uluslararası düzeyde belirlenmesi ile dış ticarete kolaylık sağlanmaktadır. Aksi takdirde standartların belirsizliği dış ticaret maliyetlerinin artmasına ve tarife dışı engellerin kullanılmasına neden olmaktadır.

Nitekim standartlardaki uyumsuzluk; ihracatçıların ticaret maliyetlerini artırıp, rekabet gücünü azaltmış, özellikle Gelişmekte Olan Ülkelerden (GOÜ) ihracatı

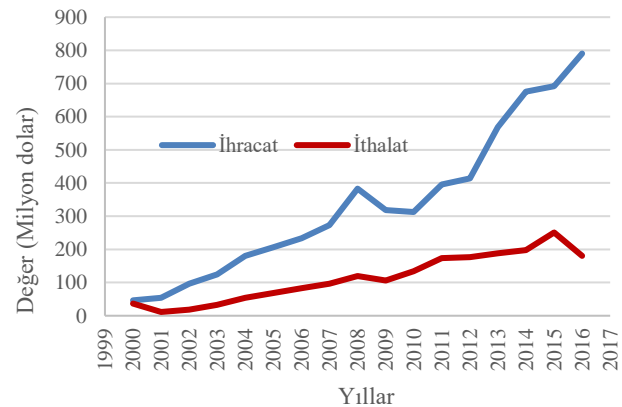
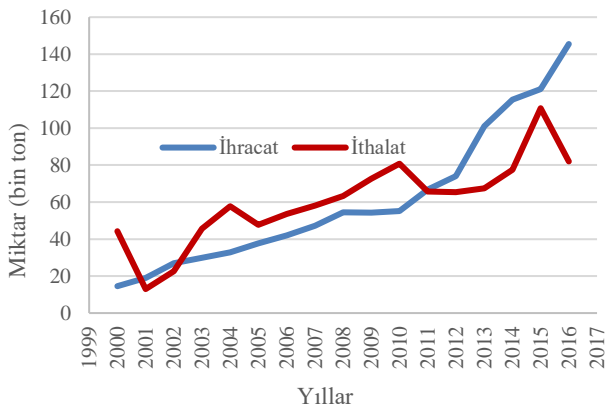
zorlaştıran standartlar belirlenmesine sebep olmuştur. Su ürünleri sektöründeki paydaşların bu konuda yapılan çalışmaları GOÜ ihracatçılarının kendileri gibi ülkelerde pazar bulma imkanlarının daha fazla olduğunu göstermektedir (Anonim (b),2016).

Tüm bu sorunlara rağmen Türkiye’de, su ürünleri ihracatı toplam ihracattan daha hızlı artış göstererek son 10 yılda (2006-2016) 2,8 kat büyümüş ve 2016 yılı itibariyle %28,8 artarak yaklaşık 146 bin tona yükselmiştir (TÜİK, 2017). Türkiye’nin, su ürünleri ihracatı, değer olarak 790 milyon dolar olurken, ithalatı ise 82 bin ton karşılığı 180 milyon dolar olmuştur. İhracat ile ithalat arasındaki farkın ihracat lehine açıldığını söyleyebiliriz (Şekil 4).

Türkiye su ürünleri ihracat değeri Çizelge 4’den de izlenebileceği gibi ithalat değerinin üzerindedir. Çünkü, Türkiye’den ihraç edilen su ürünleri, ithal edilen su ürünlerinden daha yüksek fiyata sahiptir. Bir başka deyişle katma değeri düşük ürünler ithal edilirken, katma değeri yüksek ürünler ihraç edilmektedir. Nitekim, 2015 yılı itibariyle, ihraç edilen su ürünlerinin kg fiyatı, 5,85 dolar iken, ithal edilen su ürünlerinin kilogram fiyatı 2,55 dolar olmuştur.

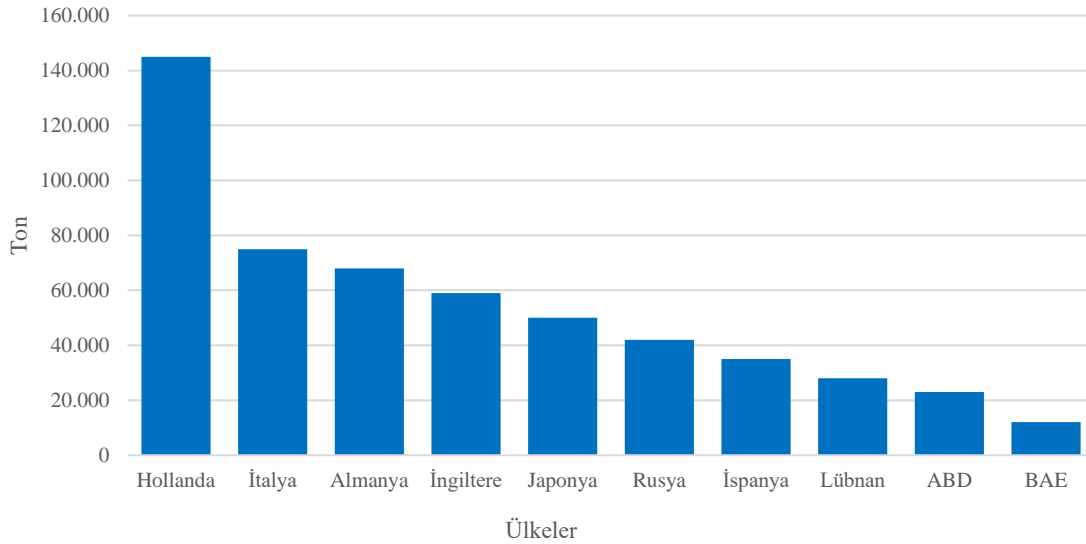
Yine Çizelge 4’den de izlenebileceği gibi, yıllar itibariyle tarımsal ihracat rakamların da düşüşler tespit edilse de su ürünleri ihracatında kriz dönemleri hariç düzenli bir artış gözlenmektedir. Halen su ürünleri ihracatında ürün çeşitliliği ve miktarının artırılması ile ihracatın önündeki teknik engellerin giderilmesine yönelik Avrupa Birliği Komisyonu (ABK) ile görüşmeler devam etmektedir. Bu kapsamda 99 adet balıkçılık, 11 adet canlı çift kabuklu yumuşakça, 19 adet kurbağa ve kara salyangozu işletmesi AB üye ülkelerine ihracat yapabilecek üçüncü ülkelere ait listede yer almaktadır (GTHB, 2015).

Yukarıdaki grafikte Türkiye’nin en fazla su ürünleri ihracatı gerçekleştirmiş olduğu ülkelere yer verilmiştir. Buna göre; 2015 yılı itibariyle en fazla su ürünleri ihracatı yapılan ülkeler ihracat değerine göre sıralandığında 144 milyon dolar ile Hollanda, 76 milyon dolar ile İtalya, 67 milyon dolar ile Almanya, 57 milyon dolar ile İngiltere, 46 milyon dolar ile Japonya’nın ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Rusya, İspanya, Lübnan, ABD ve Birleşik Arap Emirlikleri ise su ürünleri ihracatımızda önemli yer tutan diğer ülkelerdendir (Şekil 5).

Şekil 4 Yıllara göre su ürünleri ihracat ve ithalat miktarları (BSGM, 2016)

Figure 4 Seafood export and import in years (BSGM, 2016).

Şekil 5 Türkiye'nin en çok su ürünleri ihracat yaptığı ülkeler (Anonim (b), 2016)
Figure 5 Turkey's most seafood exported countries (Anonim (b), 2016).

Sanayi ürünleri ile karşılaştırıldığında gıda ürünlerinin dış ticaret maliyetleri düşük görülmektedir. Oysa bozulabilir gıda ürünlerinde yetersiz paketleme ve depolama olanakları ile sınırdaki bekleme süresi ürünlerin bozulmasına neden olabilmektedir. Bu kapsamda Su Ürünleri Organize Sanayi Bölgesi kurulması bir çözüm olabilir. Su Ürünleri Organize Sanayi Bölgesi kurulması halinde balık işleme, paketleme tesisleri, soğuk hava depoları, ağ bakım ve yıkama tesisleri, strafor tesisleri, yem tesisleri gibi sektörle ilgili tüm tesisler bir arada olacak ve bu sayede verimlilik sağlanırken firmaların maliyetleri düşürülerek ihracatta rekabet avantajı sağlanacaktır. Ayrıca bürokrasi azalacak, ortak sosyal tesisler kurulacak, müşterek arıtma tesisleri ile çevre kirliliği önlenecek, denetimler kolaylaşacaktır. Bu nedenle Su Ürünleri İhtisas Organize Sanayi Bölgelerinin (OSB) kurulabilmesi için Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği'ne "Su Ürünleri" nin eklenmesi hususunda Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın mevzuat değişikliği yapması beklenmektedir (Karaçak, 2009).

Sonuç

Türkiye'nin su ürünleri dış ticaretinde daha iyi yerlere gelmesi için uluslararası normlara uygun üretim ve işleme yapılması gerekmektedir. İşletmelerdeki eski yönetim anlayışın terk edilip, fiyat yerine maliyet, tanıtım yerine iletişim, ürün yerine tüketici isteklerinin karşılanması gerektiği anlayışı getirilmelidir.

Gelecekte ham işlenmemiş ürünlerin yerini, işlenmiş ürünler alacağından dış ticarete işlenmiş ürünlerde kalite ve gıda güvenliğini başarmış ülkelerin rekabet edebileceği saptanmıştır. Yapılan araştırmalar işlenmiş ürün tüketimindeki artışın gelişmişlik ile doğru orantılı olduğunu göstermektedir (FAO, 2017). Nitekim Kalkınma Bakanlığının hazırladığı 10 uncu Kalkınma Planında da önümüzdeki dönemde gıda sektöründe beklenen eğilimler sağlıklı gıda üretimi, sürdürülebilirlik ve sunum ile tüketime hazır gıdalar olarak sıralanmıştır.

Öte yandan gıda maddelerine uygulanan yüksek gümrük vergileri ve tarife dışı engeller nedeniyle özellikle Gelişmekte Olan ihracatçı ülkelerin performansları kısıtlanmaktadır. Bu nedenle yeni dış pazarlar desteklenmeli, üreticilerin yeni pazar bilgilerine erişimi sağlanarak sektörün önü açılmalıdır. Komşu ülke pazarları potansiyelinden yararlanmak için ikili ve bölgesel ticari anlaşmalar yapılmalıdır. Bu konuda çaba gösteren özel sektörü, kamu kurumlarının desteklemesi ile su ürünleri ihracat miktarının artırılacağı savunulmaktadır (TİM, 2016).

Ülkemiz dış ticaret maliyetlerini arttıran en önemli unsurların, sınırdaki işlem maliyetleri ve taşıma maliyetleri olduğu saptanmıştır (Anonim, 2016b). Sektörün pazarlama fonksiyonlarını rantabl bir şekilde yerine getirebilecek yapıda Organize Sanayi Bölgesi kurulmasına ihtiyaç vardır. Ülkemiz Kalkınma Planlarında da bu konunun önemi anlaşıldığından sektör içi ve sektörler arası entegrasyon planlarının yapılması hedefi konulmuş; bu kapsamda eylem planında Su Ürünleri Organize Sanayi Bölgesi'nin Kurulması yer almıştır (Anonim, 2014). Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği'nin 10.11.2009 tarih ve 27402 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmesi ile birlikte tarım ve hayvancılığa dayalı İhtisas OSB'ler kurulmaya başlanmıştır. Ancak söz konusu yönetmelikte su ürünleri ile ilgili bir ibare yer almadığından su ürünleri ile ilgili bir ihtisas OSB kurulması bu aşamada mümkün olamamaktadır (Anonim, 2016c).

Ülkemiz su ürünleri yetiştiriciliğinin temel girdisi yem ve enerjidir. Yem hammaddelerinin önemli bir kısmı ise yurt dışından ithal edilmekte iken söz konusu girdilere yüksek gümrük ve KDV oranları uygulanmaktadır. Başta elektrik enerjisi olmak üzere, enerji tedarikinde sektöre özel indirimler ve muafiyetlerin uygulanması gerekmektedir. Türkiye'de su ürünleri yetiştiriciliği yapılan türler çoğunlukla karnivor türlerdir. Bu türlerin yem rasyonlarında balık unu ihtiyacı oldukça yüksektir. Bu nedenle alternatif yem hammaddeleri üzerinde

çalışmalar yoğunlaştırılırken, dışa bağımlılığı azaltmak için balık unu ve balık yağının ülkemizdeki tek hammaddesi olan hamsi gibi küçük sürü balık avcılığının sürdürülebilirliğini sağlayacak koruyucu önlemler de ihmal edilmemelidir. Yetiştiricilikte yaşanan bu sorunlar son yıllarda herbivor ve omnivor türlerin yetiştiriciliğini gündeme getirmiştir.

Sektörün hedeflerinden birisi de ihracat yapılan 70 ülkedeki pazar payını ürün çeşitliliğiyle arttırmaktır. Bu amaçla işletmelerin etkin ve verimli kullanılmasının yanında yüksek katma değerli üretim yapmak için de ürün çeşitlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Dış ticaret rakamları incelendiğinde dünya yetiştiricilik üretiminde önemli bir yer tutan ve katma değeri daha yüksek olan kabuklular ve yumuşakçaların ülkemizde yetiştiriciliğinin artırılmasına yönelik araştırmalar ve çalışmalara daha fazla önem verilmelidir. Sadece su ürünlerinin kendisinin değil bu ürünlerden elde edilecek yan ürünlerin de üretilmesine imkân verecek sektörün pazarını büyütme yönelik araştırmalar desteklenmelidir.

Kaynaklar

- Anonim. 2014. T.C. Kalkınma Bakanlığı 2014 Yılı Programı. Genel Ekonomik Hedefler ve Yatırımlar. www2.kalkinma.gov.tr/kamuyat/gehy/GEHY2014.pdf (22.09.2018).
- Anonim. 2016a. IV. Su Ürünleri Yetiştiriciliği Çalıştayı, Su Ürünleri Yetiştiricileri Üretici Merkez Birliği, 25-27 Şubat 2016, Antalya.
- Anonim. 2016b. Su Ürünleri İhracatı ve İthalatı. <https://disticaret.biz.tr/2016/10/su-urunleri-ihracati-ve-ithalati.html> (01.10.2018).
- Anonim. 2016c. Balıkçılık Sektör Raporu, Ordu Ticaret Borsası, Eylül, 2016.
- Anonim. 2017. Su ürünleri Raporu, Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara.
- Bostock J. 2011. Foresight Project on Global Food and Farming Futures. The application of science and technology development in shaping current and future aquaculture production systems. *The Journal of Agricultural Science*, 149:133-141.
- BSGM. 2016. Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü Kayıtları <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BSGM.pdf>. (03.10.2018).
- Engle RC, Quagraine K. 2006. *Aquaculture Marketing Handbook*. USA: Blackwell Publishing. ISBN: 978-0-8138-1604-3
- FAO. 2014. *The State of World Fisheries and Aquaculture. Opportunities and Challenges*, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Roma 2014. <https://www.fao.org/3/a-i3720e.pdf> (05.11.2018).
- FAO. 2017. *The Future of Food and Agriculture: Trends and Challenges*, Roma. <https://www.fao.org/3/a-i6583e.pdf> (10.10.2018).
- Gümüş E, Yılmaz S. 2011. Antalya İli'nde Su Ürünleri Yetiştiricilik Sektörü ve Pazarlama Durumu. *Journal of Institute of Natural Applied Science, MAKUFEBED*, 2(1):15-31.
- GTHB. 2015. Faaliyet Raporu. Trakya Gümrük ve Ticaret Bölge Müdürlüğü. <https://trakya.gtb.gov.tr/faaliyet-raporlari/2015-yili-faaliyet-raporu> (10.10.2018).
- Jaffee S, Henson S. 2005. *Agro-food Exports from Developing Countries: the Challenges Posed by Standards in Global Agricultural Trade and Developing Countries*. Aksoy MA, Beghin JC. (Eds). The World Bank. Washington DC, pp. 91-114.
- Karauçak Ş. 2009. Türkiye'nin AB Balıkçılık Politikasına Uyumu. EU-Turkey Chambers Forum: Türk İş Dünyası için AB Mevzuatı, pp.84.
- TİM. 2016. Tarım Raporu, Türkiye İhracatçılar Meclisi Tarım Raporu. www.tim.org.tr/files/downloads/raporlar/tarim_raporu_2017.pdf (08.10.2018).
- TÜİK. 2017. Dış Ticaret İstatistikleri 2017. Türkiye İstatistik Kurumu. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=97&locale=tr> (01.11.2018).
- Yılmaz S, Bilgin E, Olguner MT. 2017. Evaluation of Fishing vessel Buyback Program Implemented in Turkey During EU Accession, *Journal of Aquaculture Engineering and Fisheries Research*, 3:58-64.